

Ваксините срещу Ковид-19 през погледа на българските граждани

Тодорка Кинева*

Резюме: Основната цел на статията е да се разкрие отношението и поведението на българските граждани към ваксините и ваксинирането срещу Ковид-19. За постигане на целта е даден отговор на следните въпроси: 1. Какво е състоянието на заболяемостта от Ковид-19 у нас? 2. Как се възприемат ваксините – причини за и против? 3. Какво се случва с ваксинирането и какво предстои? Използвани са данни от авторско емпирично изследване „Отношение на българските граждани към ваксините и ваксинирането срещу Ковид-19“, проведено през 2021 г.

Ключови думи: ваксиниране, ваксини, Ковид-19, България, отношение.

JEL: I12, I19.

Увод

Няма съмнение, че Ковид-19 се превърна в най-актуалната, глобална и значима тема през последната година и половина. Темата за ваксините и ваксинирането срещу Ковид-19 ежедневно присъства в живота на всеки български гражданин. Силното присъствие на темата в различните медии целенасочено информира обществото за модификациите на Ковид-19, разпространението му у нас и по света, за състоянието на заболелите, излекуваните, хоспитализираните, ваксинираните, починалите, за правителствените мерки за борба с инфекцията (социални и икономически) и пр. Основна цел на системното информиране е да се изгражда

адекватно и правилно отношение към болестта, към превенцията, към ваксините и ваксинирането като предпазно средство срещу заразяването и тежката форма на преболеуване на гражданите, заразени с Ковид-19.

Доверието и недоверието във ваксините допълнително се засилват от огромния обем информация за всичко, свързано с Ковид-19 – превенция, методи и медикаменти за лечение, съвети за домашно лечение, ползи и вреди от ваксините и пр. (Valegjee & Meena, 2021; Петрова, 2020 и др.). Поради тази причина Световната здравна организация (СЗО) въвежда термина „инфодемия“, в смисъл на „наличие на прекалено много информация за даден проблем, което затруднява намирането на решение. Тя може да доведе до разпространяването на невярна информация, дезинформация и слухове по време на извънредна ситуация, свързана със здравето“ (2020, с. 2). По-конкретно, инфодемията има капацитета да затруднява предприемането на адекватни и ефективни мерки и решения за опазване на общественото здраве, вкл. да доведе до подвеждане и смут сред населението. Поради това на европейско равнище се предприемат редица действия за борба с дезинформацията относно коронавируса (Европейска комисия, 2020). В допълнение на негативните икономически и социални ефекти от Ковид пандемията, непрекъснатият огромен поток от информация за заболяването влияе върху живота и поведението на хората, в т.ч. върху тяхното решение дали да спазват наложените противоепидемични мерки, как да се лекуват при заболяване с инфекцията, дали да се ваксинират и с каква ваксина и т.н. В допълнение, нагласите към ваксинирането се оказват също толкова противоречиви, колко

* Тодорка Кинева е доктор, главен асистент в катедра „Икономическа социология“ на УНСС.

то и към произхода на коронавируса (естествен или изкуствен).

СЗО нееднократно обръща внимание на въздействието на Ковид пандемията върху психичното здраве на хората. Този проблем вече е изследван от редица автори (Ahrendt, Mascherini, et al., 2021; Kumar & Rajasekharan Nayar, 2021, Иванов, 2021 и др.), в т.ч. и за въздействието върху децата (Marques de Miranda, da Silva Athanasio, et al., 2020; De Figueiredo, Sandre, et al., 2021; UNICEF, 2021). Посочените автори, както и емпиричните проучвания на авторката, разкриват, че за проявата на негативни въздействия на пандемията върху поведението на гражданите оказват влияние редица фактори като: степента на информираност; здравният статус на населението като цяло; икономическата несигурност и бедност; съществуващата социална, културна и морална среда; доминиращите нагласи в обществото, в семейството, в професионалния, роднинския и приятелския кръг; правителствените мерки за борба с пандемията и пр. Немаловажен деструктивен фактор, например, са фалшивите новини, конспиративните теории и слуховете за Ковид-19 и ваксините, разпространяващи се в интернет, които засилват страха, тревожността и безпокойството в обществото (Marco-Franco et al., 2021).

Всичко посочено провокира изследователския ми интерес към емпирично изучаване на проблема за ваксините и ваксинирането срещу Ковид-19 в българското общество.

Основната цел на статията е чрез анализ на резултатите от проведеното авторско емпирично социологическо изследване да се разкрият отношението и поведението на българските граждани към ваксините и ваксинирането срещу Ковид-19 към момента на изследването и в близко бъдеще.

За постигане на целта е даден отговор на следните **въпроси**:

1. Какво е състоянието на заболяемостта от Ковид-19 у нас?
2. Как се възприемат ваксините – причини за и против?

3. Какво се случва с ваксинирането и какво предстои?

Методология на изследването

Настоящата статия се основава на авторско изследване на проблематиката чрез два метода за набиране на информацията – теоретичен обзор на достъпна научна литература и авторско количествено емпирично социологическо изследване на тема „Отношение на българските граждани към ваксините и ваксинирането срещу Ковид-19“. Проучването е проведено сред 243 души на възраст от 18 до 82 г., от 23 населени места, анкетирано с онлайн въпросник, качен в Google Forms. Проведено е в два времеви периода – първата вълна обхваща периода 6-20 април 2021 г. (128 респонденти), а втората – 6-25 август 2021 г. (115 респонденти). Изследването е непредставително и поради това представените в анализа резултати са валидни единствено и само за изследваната съвкупност лица.

Резултати от изследването

1. Какво е състоянието на заболяемостта от Ковид-19 у нас?

Повишаването на броя на заболелите и хоспитализирани с Ковид-19 в България през август 2021 г. е повод да се заговори за нова (четвърта) вълна на пандемията и за решението на Министерски съвет за удължаване на извънредната епидемична обстановка до 30.11.2021 г. (МС, Решение № 629 от 26.08.2021 г.). Какво е състоянието на заболяемостта в България от появата на вируса SARS-Cov-2 до днес? Официалните данни показват, че броят на заразените в България е над 477 хил. души, излекуваните надхвърлят 417 хил., а загубили живота си са над 19 хил. души (по данни на Единен информационен портал към 15.09.2021). Това са само официално регистрираните случаи на Ковид-19. У нас обаче има заболели, но нерегистрирани лица, като една част от тях са установили

състоянието си със самотестване у дома, други прекарват леки неразположения, трети остават само преносители на заразата. По данни от изследвания (Галъп интернешънъл болкан, 2021) близо една трета от пълнолетното население у нас са преболедували ковид инфекцията.

Анализът на данните от авторското изследване разкриват почти аналогична картина – преболедувалите Ковид-19 са малко по-една трета или 30% от всички изследвани лица, неболедувалите и тези, които не знаят дали са били болни, съответно са по 35%. Около две трети от преболедувалите споделят, че заболяването при тях е преминало сравнително леко – без или с леки симптоми (най-често температура, кашлица, загуба на обоняние и вкус, главоболие и др.), а при останалите заболяването е преминало в тежка форма, като 12% са настъпвали в болница. Само 1% от отговорилите посочват, че са загубили близък човек в борбата с коварната болест. Леката форма на Ковид се декларира сравнително по-често от по-младите контингенти респонденти, предимно от София и от големите населени места.

Разпределението на отговорите от двете вълни на изследването установяват различия най-вече при хората, които не знаят дали са се разболявали от Ковид – през април това са посочили 42%, а през август 2021 г. – 26%. При сравняване на отговорите на респондентите от двата времеви периода, посочените причини за по-ниския дял при втората вълна са три – по-широката информираност на гражданите, по-голямата възможност и достъпност до диагностични тестове за Ковид-19 (PCR тест, тест за откриване на антигена и за откриване на вирусни антигени, вкл. самотестване у дома), както и нарастващият брой на ваксинираните.

2. Как се възприемат ваксините – причини за и против?

Известно е, че според СЗО ваксинирането представлява „прост, безопасен и ефек-

тивен начин...“ (2021) за превенция на човека от определени инфекциозни заболявания. Съществуват и други противоположни мнения. Според автори като Тодорова (2021), ваксинирането, в т.ч. срещу Ковид-19, не се възприема като безопасно и ефективно от всички хора. Известно е, че ваксинирането има своя дългогодишна история, която разкрива, че успоредно с появата на ваксини за различни заболявания възниква и т.нар. антиваксерско движение. Според Тодорова, част от основанията за отричане и противопоставяне изобщо на ваксините са свързани най-вече с това, че те са преди всичко доходен бизнес на фармацевтите, неефективни, опасни, със съмнителна полза, предизвикват усложнения, не създават имунитет за цял живот и пр. Случаят Ковид-19 не прави изключение.

Редица изследвания и анализи на различни социологически агенции (Тренг, 2021; Галъп интернешънъл болкан, 2021 и др.) установяват, че българското общество е раздвоено по отношение на ваксинирането и ваксините срещу Ковид-19. Показателни в това отношение са данните от представително изследване на „Тренг“ (януари 2021), които разкриват, че със старта на ваксинацията срещу Ковид-19 у нас, българите, които биха се ваксинирали, са малко над една четвърт (28%). Преобладаващата част (43%) споделят, че не биха се ваксинирали. Подобни са резултатите и от друго изследване на Галъп интернешънъл болкан (февруари 2021 г.), според което 27% от отговорилите са готови да се ваксинират и 48%, които не биха предприели тази стъпка. Не е малък дялът на българите, които не знаят или все още не са решили – около една четвърт в изследването на Галъп интернешънъл болкан и по-една трета в изследването на Тренг. При сравняване на резултатите от изследване на Асоциация „Галъп интернешънъл“ (2020 г.), проведено в 47 държави, дялът на незнаещите дали да се ваксинират е най-висок в България – 22%. Посочените негативни резултати поставят въпроси, свързани както с недостатъчната

информираност, с незадоволителната ваксинационна кампания, така и с инфодемията, прекалено многото информация, която води до объркване.

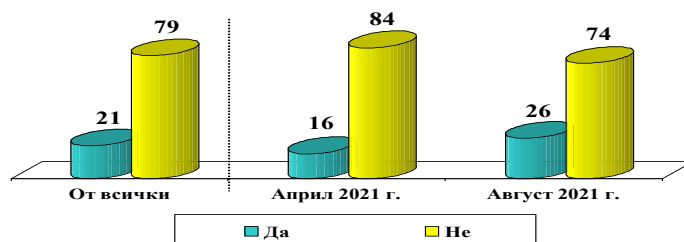
Както колебанието, така и категоричният отказ от ваксинация срещу Ковид-19 на немалка част от българите са едни от причините България да е на последно място по ваксинации срещу Ковид-19 в рамките на ЕС (напълно ваксинирани са 70% от пълнолетните граждани на съюза). Затова и председателят на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен целенасочено апелира българите да се ваксинират (БНТ, 15.09.2021). Към средата на септември 2021 г. по данни на Единния информационен портал напълно имунизираните срещу Ковид-19 пълнолетни българи са 1 272 680 души, а по данни от Европейския център за профилактика и контрол на заболяванията ваксинираните у нас са 21,4% (ECDC, 2021).

Авторското емпирично изследване установява, че към датата на изследването ваксинираните сред респондентите (със завършен ваксинационен цикъл) са малко над една пета (фигура 1). Делът на ваксинираните през август е по-висок от този през април 2021 г. Преобладаващата част от имунизираните респонденти са работещи и безработни, на възраст от 30 до 49 г. Ваксинираните сред най-младите (най-вече студенти) и най-възрастните (пенсионери) са много малко – съответно 1,3% и 1,7% от всички ваксинирани. Изследването установява, че населеното място, образованието и профе-

сията не оказват съществено влияние върху вземането на персонално решение за ваксиниране срещу Ковид-19.

Основна причина за поставяне на ваксина сред над една трета от ваксинираните е желанието им да предпазят себе си, семейството и хората около тях. При една четвърт водеща причина е доверието в безопасността и ефективността на ваксините. Всеки десети отговаря, че се е ваксинирал, защото иска да води „нормален живот“. Важно е да се посочи също, че решението за ваксиниране е взето в тяхното семейството и се споделя от всички членове. Като други причини респондентите най-често посочват „заради работата сред много хора“, „влошеното си здравословно състояние“, „нежелание да работят от разстояние“, „работата не им позволява да работят дистанционно“, „работодателите им изискват да се ваксинират“ и др.

Данните от авторското изследване показват, че по отношение на видовете поставени ваксини, отговорилите респонденти се разпределят по следния начин: 62% са ваксинирани с иРНК ваксини (36% с Comirnaty (BioNTech/Pfizer) и 26% с Moderna) и 38% с векторни ваксини (24% с AstraZeneca и 14% с Janssen (Johnson&Johnson)). Три четвърти от ваксинираните посочват, че са имали странични ефекти след поставянето на ваксина, които се изразяват предимно и най-често в леки и временни неразположения, повишена температура, болки в ръката (мястото на инжектиране), болки в ставите и мускулите, умора, главоболие.

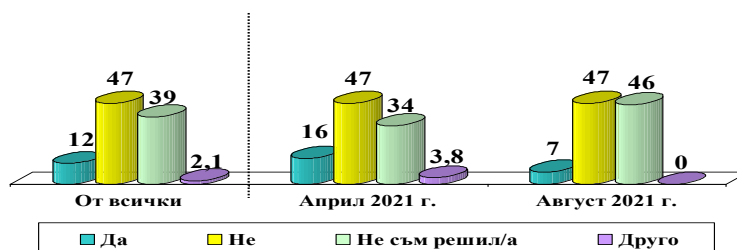
Фигура 1. Ваксинирахте ли се срещу Ковид-19? (% от всички)

Социално развитие

Нека обърнем поглед към неваксинираните, които съставляват над три четвърти от отговорилите респонденти. Според данните от изследването, решилите да се ваксинират са 12%, категорично нежелаещите вакцинация са 47%, а 39% споделят, че все още не са решили (фигура 2). Наблюдават се различия при двете вълни на изследването – през август се регистрира по-малък дял на решилите да се ваксинират за сметка на по-висок дял на колебаещите се.

Какви са причините за скептицизма към ваксините срещу Ковид-19 сред нежелаещите да се ваксинират и тези, които се коле-

чива картина и по отношение на ваксините като средство за овладяване на заболяването. Въпреки че в Националния план за ваксиниране срещу Ковид-19 в Република България е вписано, че вакцинацията „се разглежда като важен етап за справяне и прекратяване на настоящата пандемия и постигане на контрол на инфекциите със SARS-CoV-2 в дългосрочен план“ (2020, с. 2) само една четвърт от всички отговорили смятат, че ваксините са основното средство за възпиране на Ковид-19. 40% не смятат, че ваксините ще приведат заболяването под контрол, а 35% дават отговор „не знам“.

Фигура 2. Планирате ли да се ваксинирате срещу Ковид-19? (% от неваксинираните)

бят? Като основна причина за неваксинация е липсата на сигурност, че ваксините са безопасни – това мислят 52% от респондентите. Посочени са други причини, като противоречивите послания и недостатъчно точната информация за ваксините (относно ползите, страничните въздействия, кои са подходящите за хронично болните, за хората с аутоимунни заболявания и пр.), като 16% от отговорилите посочват това, за други (12%) причината е липсата на доверие, че ваксините предпазват от заболяването. Всеки десети се страхува от краткия срок на изпитание на ваксините и страничните ефекти, които могат да се проявят след време. 9% от отговорилите посочват като причини наличието на достатъчно антитела в организма, хронични и аутоимунни заболявания, краткия срок на действие на ваксините и др.

Резултатите показват много красноре-

не по-маловажно е откъде хората се информират относно ваксините и ваксинирането срещу Ковид-19. Основните канали за информиране при повече от половината респонденти са медиите и социалните мрежи (съответно 30% на 28%), следвани от близки и познати (14%). Всеки десети споделя, че се информира от научни публикации по темата, почти толкова получават информация от специализирани сайтове и форуми. Личните лекари и лекарите от Ковид отделения са посочени едва от 7%. На фигура 3 е представена и профилната картина по възраст.

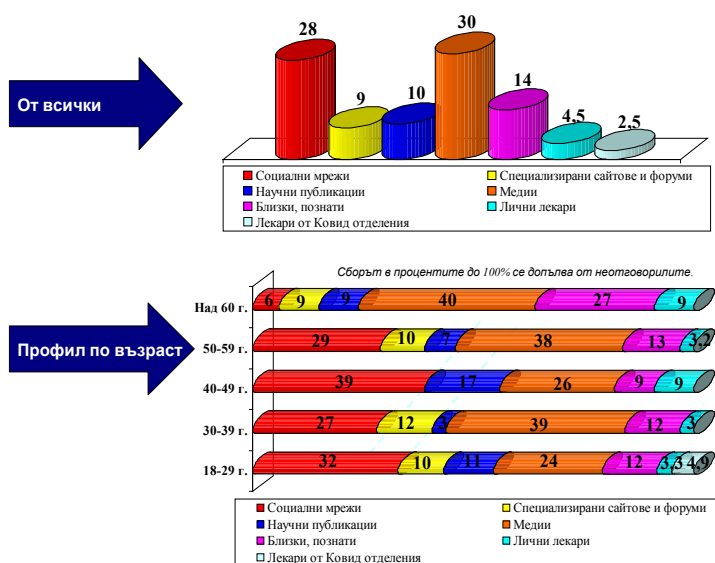
Същевременно, скептицизмът на немалка част от респондентите се проявява отново, когато става дума за информацията относно ваксините в интернет. Резултатите от изследването показват, че близо половината от изследваните лица (49%) не вярват на информацията в интернет пространството

и смятат, че тя е непълна. Една пета (20%) са тези, които смятат, че има достатъчна и подробна информация и много материали по темата, а останалите (29%) споделят, че не са се интересували от това.

3. Какво се случва с ваксинирането и какво предстои?

Ниските стойности на ваксинация у нас повдигат съществени теми за обсъждане, част от които са материални стимули и привилегии за ваксинираните, различни права и правила за ваксинирани и неваксинирани, задължително и принудително ваксиниране, фалшиви сертификати за ваксиниране и пр. Те са изключително дискуссионни и за пореден път разделят българското общество на две групи – за и против.

циалните стимули в тази посока. Констатира се, че информационните и разяснителни кампании за ползите от ваксините не са достатъчни за вземането на положително решение. Като основен мотиватор за ваксиниране при половината от колебаещите се респонденти се очертават „предимствата за ваксинираните“ (предимно материални стимули) – 42% от колебаещите биха се ваксинирали, ако гържавата им предостави такива, а 10% посочват „някакви“ привилегии от работодателя (парични бонуси, ваучери, допълнителен платен отпуск и др.). Близко една четвърт биха се ваксинирали едва след като видят как ваксините се отразяват на хората. Останалите респонденти посочват: наличие на българска вакцина, задължителен ваксинационен паспорт/сертификат при международни пътувания, достъпна и разби-

Фигура 3. Откъде се информирате за ваксините и ваксинирането? (% от всички, профил по възраст)

Същевременно е много важно да се очертаят основните стимули, които биха мотивирали и убедили колебаещите се българи да се ваксинират срещу Ковид-19. Емпиричното изследване, макар и непредставително, предоставя информация за някои от потен-

раема информация за съдържанието и начина на производство на ваксината и др.

Независимо че ваксинацията срещу Ковид-19 у нас не е задължителна, се оказва, че има случаи, в които работодатели изискват и дори задължават свои служители да

Социално развитие

се ваксинират, за да останат на работа. Неоднократно специалисти споделят подобни случаи в публичното пространство. Това потвърждават и 15% от респондентите в авторското изследване – 2,6% признават, че техният работодател директно им е поставил условия, а при 12% – косвено, направил им е препоръка да се ваксинират.

Вместо заключение

Анализът на резултатите от авторското ЕСИ разкрива противоречива картина на отношението на българските граждани спрямо ваксините и ваксинирането срещу Ковид-19. Става ясно, че системното информиране относно болестта, заболялите, ваксинирането и пр. дава не само положителни резултати, но и негативни. Положителни, защото осигурява необходимата информация за създаване на доверие във ваксините и ваксинирането и мотивира гражданите да се ваксинират. Негативни, защото при преекспониране на ковид информацията се произвежда дезинформация, нарушава се психичното здраве на хората. В немалка част от населението се заражда постоянен страх от болестта, безпокойство за лекуване при зараза, стрес от претоварените болници и невъзможността за хоспитализиране при нужда, недоверие в личните лекари, които лекуват по телефона, колебание коя ваксина да бъде избрана при наличие на различни хронични заболявания, недоверие в предприетите и прилагани мерки на правителството и накрая безразличие, чувство за обреченост и отказ от ваксиниране.

Въпреки всички действия на национално и европейско равнище за ваксинация срещу Ковид-19, България остава последна по ваксинирани в ЕС. Провеждането на информационни и агитационни кампании за ваксиниране срещу Ковид-19, разширеният достъп до пунктове за ваксиниране, в т.ч. през почивни дни и във временни мобилни пунктове (молове, паркове, автобуси, университети) и пр., не дават очаквания резултат. Необходимо е

да се преосмислят концепцията и начинът на управление на ваксинирането у нас, както и причините, поради които преобладава негативно отношение на българите към ваксините срещу Ковид-19.

Необходимо е да се замислим, не е ли Ковид и ваксинирането срещу него нова разделителна линия в обществото, не е ли нов индикатор за дискриминация на неваксинираните, вкл. на работното място? Може ли за в бъдеще да се сблъскаме с отговори като: „съжалявам, но ако не сте ваксиниран/а не може да постъпите на работа“, или „не може да работите присъствено“, „не може да се храните в ресторанта“, „детето ви не може да посещава детска ясла, градина, училище“, каквито послания се срещат в реалната практика, споделени от респондентите. Тези и други подобни послания са предпоставка за възникване на дискриминационни практики – ваксинирани и неваксинирани. В официалните документи ваксинирането е право на личен избор на всеки български гражданин. Важно е, както посочват респондентите, всеки да опазва личното си здраве, за да е възможно опазването на общественото здраве в нашето общество.

Цитирани източници:

БНТ. Специално за БНТ: Урсула фон дер Лайен към българите – Ваксинирайте се, <https://bnt.bg/> [15.09.2021]

(BNT. Spetsialno za BNT: Ursula fon der Layen kam balgarite – Vaksinirayte se, <https://bnt.bg/> [15.09.2021])

Галъп интернешънъл болкан, 2021. Вероятни нива на разпространение на коронавируса у нас и готовност за ваксиниране, <https://www.gallup-international.bg/> [13.09.2021]

(Galap interneshanal bolkan, 2021. Veroyatni niva na razprostranenie na koronavirusa u nas i gotovnost za vaksinirane, <https://www.gallup-international.bg/> [13.09.2021])

Галъп интернешънъл болкан, 2021. Обществената тревога за вируса е овладяна. Ко-

лебание за ваксините, <https://www.gallup-international.bg/> [11.09.2021]

(Galap interneshanal bolkan, 2021. Obshtestvenata trevoga za virusa e ovladyana. Kolebanie za vaksinite, <https://www.gallup-international.bg/> [11.09.2021])

Европейска комисия, 2020. Борба с дезинформацията за COVID-19: боравете с точни факти, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020JC0008&from=EN#footnote2> [13.09.2021]

(Evropeyska komisia, 2020. Borba s dezinformatsiyata za COVID-19: boravene s tochni fakti, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020JC0008&from=EN#footnote2> [13.09.2021])

Единен информационен портал. Актуална статистика в България, <https://coronavirus.bg/> [15.09.2021]

(Edinen informatsionen portal. Aktualna statistika v Bulgaria, <https://coronavirus.bg/> [15.09.2021])

Иванов, П., 2021. Психопатология на Ковид пандемията (диагностика и лечение). Русе: Издателска къща „Ахат“.

(Ivanov, P., 2021. Psihopatologia na Kovid pandemiyata (diagnostika i lechenie). Ruse: Izdatel'ska kashta „Ahat“)

Национален план за ваксиниране срещу Ковид-19 в Република България. Приет с решение № 896 на МС от 07.12.2020, <https://www.mh.government.bg/bg/> [12.09.2021]

(Natsionalen plan za vaksinirane sreshtu Kovid-19 v Republika Bulgaria. Priet s reshenie № 896 na MS ot 07.12.2020, <https://www.mh.government.bg/bg/> [12.09.2021])

Петрова, С., 2020. Инфодемия, фалшиви новини и постистина. *NotaBene*, бр. 49, <http://notabene-bg.org/read.php?id=1015> [14.09.2021]

(Petrova, S., 2020. Infodemia, falshivi novini i postistina. *NotaBene*, br. 49, <http://notabene-bg.org/read.php?id=1015> [14.09.2021])

Тренд, 2021. Нагласи на българите спрямо ваксинирането срещу COVID-19, <https://rctrend.bg/> (14.09.2021)

(Trend, 2021. Naglasi na balgarite spryamo vaksiniraneeto sreshtu COVID-19, <https://rctrend.bg/> [14.09.2021])

Тодорова, Р., 2021. Ваксините: Полезни или опасни? София: Распер.

(Todorova, R., 2021. Vaksinite: Polezni ili opasni? Sofia: Rasper)

Ahrendt, D., M. Mascherini, S. Nivakoski, E. Sándor, 2021. Living, working and COVID-19 (Update April 2021): Mental health and trust decline across EU as pandemic enters another year. DOI: 10.2806/76802, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef21064en.pdf [12.09.2021]

Banerjee, D. and K.S. Meena, 2021. COVID-19 as an “Infodemic” in Public Health: Critical Role of the Social Media. *Frontiers Public Health* 9:610623, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.610623/full> [04.09.2021]

De Figueiredo, C.S., P.S. Sandre, L.C.L. Portugal, T. Mázala-de-Oliveira, L. da Silva Chagas, Í. Raony, E.S. Ferreira, E. Giestal-de-Araujo, A.A. Dos Santos, P.O. Bomfim, 2021. COVID-19 pandemic impact on children and adolescents' mental health: Biological, environmental, and social factors. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, Volume 106, Article 110171, <https://doi.org/10.1016/j.pnpbp.2020.110171> [08.09.2021]

ECDC, 2021. Vaccine rollout in the EU/EEA as of week 36, 2021 (12 September 2021), <https://covid19-vaccine-report.ecdc.europa.eu/> [15.09.2021]

Kumar, A. and K. Rajasekharan Nayar, 2021. COVID 19 and its mental health consequences. *Journal of Mental Health*, Volume 30, Issue 1, pp. 1-2, <https://doi.org/10.1080/09638237.2020.1757052> [24.08.2021]

Marco-Franco, J.E., P. Pita-Barros, D. Vivas-Orts, S. González-de-Julián, D. Vivas-Consuelo, 2021. COVID-19, Fake News, and Vaccines: Should Regulation Be Implemented? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Volume 18, Issue 2, Article 744, <https://>

doi.org/10.3390/ijerph18020744 [10.08.2021]

Marques de Miranda, D., B. da Silva Athanasio, A.C. Sena Oliveira, A.C. Simoes-E-Silva, 2020. How is COVID-19 pandemic impacting mental health of children and adolescents? *International Journal of Disaster Risk Reduction*, Volume 51, Article 101845, <https://doi.org/10.1016/j.ij-drr.2020.101845> [03.09.2021]

UNICEF, 2021. Responding to COVID-19: UNICEF Annual Report 2020, <https://www.unicef.org/bulgaria/media/10676/file/BGR-UNICEF-Annual-report-2020.pdf> [13.08.2021]

WHO, 2020. Coronavirus disease 2019 (COVID-19). Situation Report – 45, 05.03.2020, https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200305-sitrep-45-covid-19.pdf?sfvrsn=ed2ba78b_4 [06.08.2021]

WHO, 2021. Vaccines and immunization: What is vaccination? <https://www.who.int/news-room/qa-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination> [03.09.2021]